

Особливості процесу прийняття рішень під час розв'язання ігрових ситуацій у регбі

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (м. Одеса)

Постановка наукової проблеми та її значення. Як відомо, в основі успішної діяльності в ігрових видах спорту, для яких характерні моторна й психологічна складність тренувально-змагального процесу, високий рівень психоемоційного напруження та концентрації уваги, лежить комплекс психофізіологічних властивостей спортсмена. Зокрема, високі вимоги до рухових здібностей і функціональних можливостей гравців висуває сучасне регбі. Аналіз останніх тенденцій розвитку регбі й параметрів його змагальної діяльності засвідчив суттєве збільшення інтенсивності гри, переважно за рахунок численних ривків і прискорень на короткі дистанції та створення великої кількості короткотривалих довільних схваток, через що гра загострилась і стала більш динамічною. На думку багатьох спеціалістів (П. Волш, Г. Гарсія, Ж. Фуруке), успішність ігрових дій регбіста здебільшого зумовлена такими його швидкісними здібностями, як уміння швидко стартувати й пересуватись в ігровому просторі, швидко виконувати техніко-тактичні дії, швидко оцінювати ігрові ситуації й приймати правильні рішення. Серед різноманітних чинників, які зумовлюють удачу змагальну діяльність у регбі, найменш дослідженим залишається процес розв'язання проблемно-ігрових ситуацій, центральною ланкою якого є прийняття рішення щодо застосування тієї чи іншої техніко-тактичної дії спортсмена. Утім саме в процесі прийняття рішення найбільш чітко й усебічно проявляються властиві спортсмену специфічні особливості переробки інформації, вплив на нього емоційних факторів, деформація вибору під впливом соціально-психологічних чинників та ін. Не менш значуща роль досліджень з означеної проблеми з позиції вдосконалення навчально-тренувального процесу, оскільки сформованість умінь знаходити оптимальні рішення є основою в змагальній діяльності регбіста. Тому формування таких умінь разом з іншими чинниками, що обумовлюють результативність гри в регбі, є актуальною проблемою спортивно-педагогічної науки.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Як засвідчив здійснений аналіз, процес прийняття рішення – міждисциплінарний об'єкт, у вивченні якого беруть участь спеціалісти як природничих, так і гуманітарних наук. Кожна з цих наукових дисциплін, урахувавши можливості специфічних для неї методів, вивчає окремі моменти процесу ухвалення рішення, маючи на меті пізнати механізми безпосереднього вибору, прогнозувати наслідки такого вибору, забезпечити механізм реалізації оптимальної й ефективної дії.

Загалом можна говорити про те, що в межах цього комплексного напрямку дослідження виокремилися два основних підходи – фізіологічний і психологічний. Узагальнення різних уявлень загальнофізіологічного підходу знайшло відображення в теорії функціональних систем П. К. Анохіна й концепції рівнів побудови рухів М. О. Бернштейна. У галузі загальної психології процес прийняття рішення розглядається як складник проблеми мислення (О. К. Тихомиров, А. В. Брушлинський, П. Я. Гальперін).

За останні десятиріччя інтерес до процесу прийняття рішення значно зріс у зв'язку з розробкою проблем управління різними соціальними системами чи різного типу організаціями. У центрі уваги численних досліджень систем управління (А. В. Карпов, Ю. М. Клочков, С. Д. Неверкович та ін.) – акти спільної й організаційної діяльності, де людина ухвалює рішення, умовно не лімітовані часом і продуктом процесу рішення. У спортивних іграх питання прийняття рішення в структурі управління тренувальним процесом розглядалося у зв'язку з підготовкою висококваліфікованих команд Ю. М. Портновим [8].

Ураховуючи важливість аналізованого компонента ігрової діяльності, що вимагає формування умінь приймати відповідальні рішення, а також зважаючи на очевидну недостатню дослідженість означених процесів у спорті, у запропонованій статті ставимо за мету розглянути психофізіологічні характеристики регбіста, здійснити аналіз місця й ролі процесу прийняття рішення в ситуації розв'язання ігрових задач у регбі, розглянути чинники, що визначають цей процес.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасне регбі високого рівня змушує ставити чіткі акценти на всіх напрямках підготовки команди й висуває

високі вимоги не лише до фізичних кондицій, техніко-тактичної майстерності, але й до стану психофізичних функцій та індивідуально-типологічних властивостей нервової системи спортсмена. Саме тому одним із найбільш інформативних, прогностичних і значущих виявів інтелектуальних тактичних здібностей спортсменів, на думку дослідників (Ж. Л. Козіна, Л. А. Огороднікова та ін.), є вміння аналізувати ігрову ситуацію в жорстко лімітованому часовому проміжку й обирати найбільш ефективний спосіб розв'язання тактичних ігрових задач за допомогою формування алгоритму рішення.

Здійснений аналіз основних підходів і концепцій із проблеми прийняття рішень дає підставу зробити висновок про те, що прийняття рішення розглядається науковцями як регулятивний процес, де початком є проблемна ситуація, що передбачає особистісно-інтелектуально опосередкований вибір одного рішення з численних альтернатив та його реалізацію [4]. Суть і зміст процесу прийняття рішення в дослідженнях із когнітивної психології (В. П. Зінченко, Т. В. Корнілова, О. К. Тихомиров) представлено низкою етапів: 1) відбором інформації; 2) розпізнанням образів; 3) оцінкою можливостей вибору. Науковці виокремлюють три типи мисленнєвих дій, характерних для процесу ухвалення рішень: 1) орієнтувальні дії (аналіз умов); 2) виконавчі дії (вибір прийомів рішення); 3) контролюючі дії (порівняння рішення з вихідними умовами задачі) [4].

В ігрових видах спорту процес прийняття рішення представлений багаторівневою системою скоординованих дій, узгоджених із психологічним аналізом спортивної діяльності, і визначається декількома етапами: орієнтування (із побудовою образу, що відображає елементи ігрової ситуації), оперативне мислення, прогнозування, вибір та реалізація тактичної або технічної дії в реальній ігровій ситуації [1].

Далі процес прийняття рішень у спортивній діяльності розглядатимемо з урахуванням специфічних особливостей гри в регбі. Проблеми підготовки гравців у регбі розкрито в низці досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів (Е. Хайхем і В. Хайхем, А. Гарсія, Ж. Фурукс, Ж. К. Холодов, П. Волш, О. Б. Подоляка, А. А. Мартиросян, І. Філенко й ін.).

Регбі – оригінальна командна гра, яка рясніє силовими прийомами, що полягають у контактній взаємодії з партнерами й протиборстві із суперниками та водночас є достатньо інтелектуальною грою, у зв'язку з тим, що в ній використовується велика кількість технічних елементів і тактичних прийомів. Для гри в регбі створена оригінальна структура команди – це лінія нападу, лінія захисту й лінія півзахисту, які грають одночасно і в захисті, і в нападі. Потрібно відзначити й кількісний склад гравців: у регбі одночасно на полі грають по 15 осіб у кожній команді, що є рекордом серед усіх спортивних ігор.

Як уже зазначено, регбі – це колективна гра, у якій немає місця егоїзму. Це пов'язано з філософією гри й правилами, які з цього виходять. Наприклад, одне з основних правил забороняє віддавати пас уперед, що змушує гравця з м'ячем грати на партнера, а гравця без м'яча – допомагати йому в атаці. В ігровій ситуації, змістом якої може бути напад, гравцеві потрібно бачити партнерів, із якими він взаємодіє, а також захисника суперників. Під час виконання захисних дій спортсмен повинен тримати в полі зору свого підопічного гравця, гравця, який володіє м'ячем, і водночас не забувати про страховку партнера. Крім того, активні дії (напад, захист або контратака), з одного боку, скорочують час, необхідний для оволодіння м'ячем, та час для вибору наступної ефективної дії – з іншого. Відповідно, прийняття рішень здійснюється в складній обстановці, гострому дефіциті часу й обробці великої кількості інформації. Успіх тактичних дій регбістів залежить від швидкості реакції й пересувань, орієнтації в просторі та в ігрових умовах [2].

Аналіз ігрової діяльності регбіста свідчить, що від спортсмена вимагається максимальний прояв усіх компонентів швидкісних здібностей, але для гри характерні реакції з вибором, реакції на предмет, який рухається (пересування інших гравців, стеження за пересуванням м'яча), неодноразові стартові прискорення зі зміною напрямку, залежно від розташування суперників, місцезнаходження м'яча, та іноді різка заміна одних прийомів і дій іншими. Успішність діяльності в ускладнених умовах, як зазначають науковці, забезпечують такі особливості нервової системи, як сила, рухливість та врівноваженість нервових процесів. Тоді як саме функціональна рухливість нервових процесів характеризує швидкісні можливості нервової системи (сприйняття сигналу, його аналіз, прийняття рішення й ін.) та виступає умовою розвитку здатності до швидкої перебудови структури дій при зміні темпу й ритму роботи, тактичного репертуару в боротьбі із суперником [3].

Аналізуючи змагальну діяльність регбістів різних амплуа, дослідники [7; 10] зазначають, що основне навантаження силової роботи лягає на гравців лінії нападу, а найбільшу швидкісну роботу виконують гравці лінії захисту і півзахисту. При цьому півзахисники (№9 й 10) характеризуються

високим рівнем розвитку координаційних здібностей, швидкістю реакції, спритністю, швидкісно-силовою витривалістю. Гравці півзахисту повинні добре розбиратися в ігрових ситуаціях протягом матчу й вчасно передавати інформацію про прийняті рішення іншим гравцям команди. Дії всього ансамблю гравців значною мірою залежать від правильно вибраного півзахисниками малюнку гри. Їм потрібно швидко й ефективно аналізувати слабкі місця в захисті команди суперника, намагатися використовувати помилки гравців суперника, застосовуючи для цього різноманітні удари, змінюючи напрямок атаки, використовуючи індивідуальну техніку гри руками. У захисті відкритому півзахисникові потрібно уважно спостерігати за діями півзахисників суперника й намагатися передбачити їхні дії, своєчасно зрозуміти їх сигналізацію. Усе це вимагає великої концентрації уваги, упевненості, уміння долати лінію переваги та лінію захисту (контакту).

Отже, загалом для регбі характерні: а) наявність гостроконфліктних ігрових ситуацій (жорстка психічна й фізична протидія суперника); б) зіткнення інтересів гравців; в) безперервний потік різнозначущої інформації та досить жорсткий ліміт часу для обмірковування дій; г) наявність комплексу об'єктів, які рухаються (м'яч, партнери, суперники); ґ) швидкоплинність ігрових ситуацій, що раптово виникають і постійно змінюються; д) порівняно велика площа для гри, що потребує вміння визначати ступінь віддаленості предметів; е) необхідність виконувати передачі не лише швидко й точно, але й із максимальним зусиллям; ж) необхідність вибору з різних альтернатив [7].

До цих особливостей, залежно від значущості гри, додаються й особистісні фактори, наприклад підвищена відповідальність за виконувану діяльність у грі, фактори успіху й неуспіху в розв'язанні ігрової задачі та ін. Означені особливості ігрової діяльності призводять до емоційного й інтелектуального перенавантаження спортсмена, до порушення стабільності роботи психічних функціональних систем, що, зі свого боку призводить до неадекватного орієнтування в ситуації, порушення концентрації уваги, а відповідно, і зниження швидкості протікання мисленневих процесів, самооцінки своїх технічних та тактичних можливостей, а загалом ускладнюють і подеколи збільшують тривалість процесу ухвалення рішення в ситуаціях численного вибору [5].

Важливу роль у здійсненні змагальної діяльності відіграють психічні якості й властивості особистості регбіста. Для правильного розв'язання тактичних задач гравці повинні володіти оптимальною інформацією про розташування партнерів на майданчику, місцезнаходження м'яча, можливу протидію суперника, сигнали тренера та партнерів тощо. Особливе значення при цьому мають характеристики зорового сприйняття й, насамперед, глибинного зору (глазоміру) та обсягу поля зору (периферичного зору). Якщо перше пов'язане з дистанційно-динамічними особливостями сприйняття об'єкта в русі, зі здатністю оцінити відстань до м'яча, який летить, або партнера, котрий рухається, то друге – із їх місцезнаходженням в ігровому просторі. Зазвичай, зосередивши увагу на основному об'єкті в конкретний момент, дії інших регбістів спортсмен контролює периферичним зором.

Специфіка гри в регбі висуває особливо високі вимоги до індивідуальних психофізичних особливостей когнітивної сфери спортсмена, що оптимізує процес розв'язання проблемно-ігрових завдань та ухвалення оперативних рішень. Зокрема, до професійно значущих властивостей особистості регбіста належать інтенсивність і концентрація уваги, її стійкість та швидкість переключення.

Не останню роль в успішному виконанні ігрових дій мають властивості візуального мислення, що забезпечують відтворювальну уяву. На основі інформації про місцезнаходження м'яча, розташування гравців регбіст будує просторово-зоровий образ подальшої ситуації. Він не лише просторовий, але й динамічний, оскільки гравець передбачає розміщення об'єктів, які рухаються, через певний проміжок часу. На основі цього образу гравець й ухвалює рішення про подальші дії. Якщо ситуація на полі складається оптимально, то ухвалення рішення здійснюється залежно від награних комбінацій, тоді як в екстремальних ситуаціях відтворювальна уява, що допомагає передбачити подальший хід подій, стає дуже значущою [1].

Разом із цими особливостями для успішного вдосконалення техніко-тактичної майстерності велике значення мають мнемонічні властивості пам'яті спортсмена, серед яких – обсяг пам'яті, швидкість запам'ятовування, міцність збереження отриманої інформації й точність її відтворення в потрібний момент. Мнемонічні вміння регбіста пов'язані з функціонуванням двох типів пам'яті: довготривалої та оперативної. У діяльності регбіста особливе місце посідає остання. Оперативна пам'ять використовується безпосередньо для збереження сприйнятої інформації протягом дуже короткого часу або для того, щоб викликати у свідомості деяку частину інформації з довготривалої. Адже регбісту доводиться запам'ятовувати багато схем тактичних дій на тренуваннях, а під час

змагань він неочікувано для себе знаходить цікаві рішення ігрових задач, які його пам'ять повинна зберегти й відтворити в потрібний момент [3].

У процесі спортивного вдосконалення в гравців відбувається формування на базі різної сенсорної інформації своєрідних психомоторних здібностей, комплексного сприйняття. З'являються синтетичні «відчуття часу», «відчуття дистанції», «відчуття супротивника», «відчуття м'яча», «відчуття партнера» тощо. Означені «відчуття» особливо загострені в спортсменів, які перебувають у гарній фізичній формі й згасають або не утворюються за недостатньої тренуваності чи перетренованості [8].

Отже, такими є основні вимоги до психічної організації регбіста, серед яких виокремлюють такі властивості, як інтенсивність, об'єм, стійкість і розподіл уваги, адекватність та об'єм оперативної й довготривалої пам'яті; точність спеціалізованих сприйнятів; швидкість прийому, переробки інформації та на цій основі ухвалення відповідного рішення.

Висновки й перспективи подальшого розвитку. Діяльність гравців у регбі протікає в умовах постійної й швидкої зміни ігрових ситуацій, що характеризуються зіткненням інтересів спортсменів, швидкоплинністю несподіваних ігрових ситуацій, жорстким лімітом часу для їх сприйняття, вибору та виконання ефективних прийомів. У цій ситуації підвищується залежність успішності гравців від індивідуальних психофізіологічних характеристик (психомоторних, нейродинамічних і когнітивних). Зокрема, особливі вимоги щодо якості та швидкості прийняття рішень регбі висуває до гравців лінії півзахисту.

У ході подальших досліджень важливим видається експериментальне діагностування показників психофізіологічних якостей регбістів, що, зі свого боку, сприятиме застосуванню індивідуально-диференційного підходу до спортивної підготовки спортсменів й оптимізації навчально-тренувальної діяльності.

Джерела та література

1. Верхошанский Ю. В. Основы специальной физической подготовки спортсменов / Ю. В. Верхошанский. – М. : Физкультура и спорт, 1988. – 331 с.
2. Волш П. Победное регби / П. Волш : [пер.с англ. И. Э. Татурян]. – Окленд : Новэлит Брукс, 1999. – 244 с.
3. Ильин Е. П. Дифференциальная психология профессиональной деятельности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008.
4. Корнилова Т. В. Психология риска и принятия решений / Т. В. Корнилова. – М. : Аспект Пресс, 2003.
5. Коробейников Г. В. Оцінка та корекція психофізіологічних станів у спорті : [навч. посіб.] / Г. В. Коробейников, Л. Г. Коробейнікова, Ж. Л. Козіна. – Х. : [б. в.], 2012. – 340 с.
6. Макаренко М. В. Онтогенез психофізіологічних функцій людини / М. В. Макаренко, В. С. Лизогуб. – Черкаси : Вертикаль, 2011. – 256 с.
7. Мартиросян А. А. Швидкісно-силова підготовка кваліфікованих регбістів у підготовчому періоді : автореф дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.01 / А. А. Мартиросян. – Х., 2006. – 20 с.
8. Хайхем Е. С. Регби на высоких скоростях / Е. С. Хайхем, В. Ж. Хайхем. – М. : Физкультура и спорт., 1970. – 272 с.
9. Холодов Ж. К. Основы подготовки регбистов / Ж. К. Холодов, Б. А. Варакин, В. К. Петренчук. – М. : Физкультура и спорт., 1984. – 189 с.

Анотації

Ігрова діяльність у регбі протікає у вигляді розв'язання тактичних задач, пов'язаних зі сприйняттям рухомих об'єктів, оцінкою параметрів цього руху, випереджальними реакціями на рух і прийняттям оперативних рішень. У статті порушується проблема впливу психофізичних характеристик на ефективність змагальної діяльності спортсменів. Викладено результати теоретичного розгляду основних вимог до психофізіологічної організації регбістів, здійснено аналіз місця й ролі процесу ухвалення рішення в ситуації розв'язання ігрових задач у регбі, розглянуто структуру та основні чинники, що визначають ефективність цього процесу. З'ясовано, що швидкість і якість процесу прийняття рішень забезпечується комплексним проявом психофізіологічних характеристик (психомоторних, нейродинамічних, когнітивних) спортсменів та відповідно до специфіки ігрової діяльності в регбі є особливо значущим для гравців лінії півзахисту.

Ключові слова: психофізіологічні характеристики, процес ухвалення рішення, регбі

Сергей Романенко. Особенности процесса принятия решений во время развития игровых задач в регби. Игровая деятельность в регби протекает в виде решения тактических задач, связанных с восприятием движущихся объектов, оценкой параметров этого движения, опережающими реакциями на движение и принятием оперативных решений. В статье затрагивается проблема влияния психофизиологических характеристик на эффективность соревновательной деятельности спортсменов. Изложены результаты теоретического рассмотрения основных требований к психофизиологической организации регбиста, проведен анализ места и роли

процесса принятия решений в ситуациях решений игровых задач в регби, рассмотрены структура и основные факторы, определяющие эффективность этого процесса. Определено, что скорость и качество процесса принятия решений обеспечивается комплексным проявлением психофизиологических характеристик (психомоторных, нейродинамических и когнитивных) спортсменов и в соответствии со спецификой игровой деятельности в регби особенно значим для игроков линии полузащиты.

Ключевые слова: психофизиологические характеристики, процесс принятия решений, регби

Sergiy Romanenko. Peculiarities of the Process of Decision Making while Solving Game Situations in Rugby.

Playing rugby activity occurs in the form of tactical problems solving, connected with the perception of moving objects, estimation of parameters of this movement, prior reaction to movement and operational decision-making. The article discusses the problems of psychophysiological characteristics which influence athletes' competitive efficiency. It was presented the results of theoretical analysis of psychophysiological foundations of athletes' successful sports activity, analyzed the place and role of the decision-making process in solution of the situational problems in a rugby game, and considered the structure of the main factors that determine the process. It is determined that effective solutions are reached by complex motor tasks manifestation of physiological characteristics (psychomotor, cognitive and psychomotor). Among the main requirements of psychophysiological organization of a rugby player are such features as intensity, extent, stability and distribution of attention, adequacy and extent of operational and long-term memories; specialized perception accuracy, speed reception and processing of information and on this basis the adoption of operational decisions.

Key words: psychophysiological characteristics, decision-making process, rugby.